

**BOSANSKOHERCEGOVAČKI DIJALEKATSKI
KOMPLEKS ... I BOSANSKA
STANDARDNOJEZIČKA NORMA**

1. Disolucijom Socijalističke federativne republike Jugoslavije raspala se i srpskohrvatska / hrvatskosrpska jezička zajednica. Zajednički standardni jezik četiri od šest federalnih jedinica, lingvistički nespretno a semantički nesretno imenovan dvokomponentnim nazivima različitih kombinacija, od kojih su dominirale pomenute dvije (Brozović 2001; Brozović 2003), nominacijom je koliko-toliko mogao zadovoljiti simboličke potrebe samo dva od četiri njegova nacionalna korisnika. Međutim, stalno prisutna težnja za dominacijom ovoga ili onoga naziva u javnoj upotrebi, tj. težnja da prvo mjesto u složenici zauzme odrednica *srpski*, odnosno *hrvatski*, bila je uvijek izraz unutrašnjih tenzija i potencijalne opasnosti po izbijanje srpsko-hrvatskih jezičkih, ali i svekolikih drugih historijski nagomilanih i neriješenih sukoba, što se napokon i dogodilo. "Takav sukob i baš takav (ratni) razlaz (1991-1995), koji su decenijama prizivani jezičkim sporovima", i po mišljenju B. Brborića, "imali su brojnih unutrašnjih i spoljnih uzroka, u koje ovde nije moguće ulaziti." (Brborić 2003, 14; Brborić I 2001)

2. Dezintegrativni procesi na društveno-političkom planu kojima je SFRJ definitivno podijeljena na svoje sastavnice (Halilović, Sf.1993) potaknuli su i standardnojezička razgraničenja (Brborić 2000). Iako takva podjela jezika nije bila nužno lingvistički uslovljena, imajući na umu činjenicu da "Genetskoistorijsku ravan valja razlikovati u raspravama ove vrste od sinhronijske Lingvističke ravni", na što upozorava M. Radovanović, te "Lingvističku ravan, pak, od Sociolingvističke ravni. Komunikacijsku ravan od simboličke ravni. Lingvistiku i Glotopolitiku, Planiranje jezika i Jezičku politiku, pa i Jezički inženjering, takode" (Radovanović 2001, 169-170), lingvisti su podjelu jezika i podržali i prihvatili. Takvo raslojavanje jezika, zapravo, i nije bilo ni u nesuglasju sa standardnojezičkom praksom drugdje u svijetu, a uveliko je korespondiralo sa novonastalim više simboličkim, dakle političkim, nego lingvističkim, u suštini komunikacijskim potrebama svake od izdvojenih država da

svoju samostalnost i svoju osobenost naspram drugih država i njihovih jezika sada vidno i simbolički, osim imenom, zastavom, grbom i sličnim simbolima, i posebnim standardnim jezicima etiketira.

3. Slovenija je već imala svoj *slovenski jezik*, a Makedonija – *makedonski*. Hrvatska je s državnim osamostaljenjem bila napokon oslobođena standardnojezičke stege kojoj se oduvijek, *manje ili više glasno*, protivila (Šipka 2001, 165), i napokon bez imalo dvojbe, a i bez razloga za nju, odbacila sastavnicu *srpski* i dobila samo *hrvatski jezik*. Srbija je učimila to isto, samo obrnutim redosljedom, te je i ona tako ozvaničila svoj *srpski jezik*. Bez obaveze da se brinu o međunacionalnom zajedništvu u svojoj jezičkoj sredini, na šta su bile upućene u SFRJ, ni srpska, ni hrvatska lingvistika, nakon srpsko-hrvatskog razlaza više nisu imale potrebu, a niti su vodile računa o standardnojezičkom međunacionalnom jedinstvu ili zajedništvu (Brborić 2003, 21-22). Ta je obaveza, čini se, ostala jedino briga i problem Bosne i Hercegovine.

4. Premda su disolutivni standardnojezički procesi na nivou Jugoslavije gotovo preslikani na bh. standardnojezičku situaciju, tri ovdašnja konstitutivna naroda, među kojima su i Srbi i Hrvati koji su već dobili svoje nacionalne države i nacionalne jezike izvan Bosne i Hercegovine, upravo zato što sutri – nisu mogla bez ostatka biti razvrstana u dva novoimenovana nacionalna jezika. Iako nepripremljeni za ovako revolucionaran, i društveno-politički, i standardnojezički preokret, jer u Bosni i Hercegovini je, poznato je, književnojezička politika bila ne samo sistemski uređena i praćena nego je imala i izrazitog uspjeha (Šipka 2001, 173-240), slijedeći primjer svojih susjeda i sunarodnjaka, Bošnjaci su se takođe, poput Srba i Hrvata, deklarativno i gotovo jednoglasno izdvojili iz ranije jezičke zajednice. Svome standardnom jeziku, smatrajući ga istovremeno i svojim nacionalnim jezikom, ali i teritorijalnim jezikom u kome mogu, ukoliko to žele, ostati i svi drugi Bosanci, a bilo je i ima i takvih, spontano su plebiscitarno vratili njegovo historijsko ime – *bosanski jezik* (Imamović 1997, 16), dekretom austrougarske vlade ukinuto još 1907. godine (Šator 2001, 149-162). Na ovaj su način i Bošnjaci prihvatili standardnojezički separatizam.

5. Neprestano osporavano njegovo vraćeno ime, i sa srpske i sa hrvatske strane, nije bio ni emocionalan ni euforičan odgovor na svekoliko osporavanje Bošnjaka, premda su im emocije u ratnim uslovima ponekad bile i jedina nada. Naziv bosanski jezik nije ni nov, ni nepoznat. O njemu su se kao o imenu svoga standarda Bošnjaci izjasnili u znatno mirnijim društvenim i političkim okolnostima još na popisu stanovništva 1991. (Halilović 1996, 6), a disolucijom sh. standardnojezičke zajednice samo su ozvaničili svoje ranije legalno iskazano opredjeljenje. Bosanskom jeziku napokon je vraćeno njegovo prirodno, lingvistički utemeljeno i historijski potvrđeno ime (Juzbašić 1973; Stančić 1991, 99-119). Ono je u ratu ozvaničeno (Šipka 2001, 246-247) a pred kraj rata i međunarodnim Dejtonskim mirovnim sporazumom potvrđeno, na međunarodnom nivou danas zvanično priznato i prihvaćeno (Šipka 2001).

6. Bosanski standardnojezički separatizam, međutim, kako mu i ime kazuje, nije potican istim motivima kao druga dva. Srpski jezik i hrvatski jezik, premda su ranije kao varijante standardnog srpskohrvatskog / hrvatskosrpskog jezika bile u tijesnoj i

neodvojivoj vezi sa štokavskim govorima, danas svoje utemeljenje i nocijsku sigurnost traže u izvanjezičkom, nacionalnom određenju jezika. Jednost jezika u srpskim i hrvatskim uslovima nužno podrazumijeva i jednost nacije, po svoj prilici i jednost države. Iako su podjelom jezika u Bosni i Hercegovini naznačene i teritorijalne pretenzije ne samo na kulturni nacionalni prostor bosanskih Srba i bosanskih Hrvata, pravo na vlastiti jezik i njegovo nacionalno ime u Bosni i Hercegovini bosanskim Srbima i bosanskim Hrvatima, bez obzira na to, niti se kada osporavalo, a niti se danas osporava. Ali, premda je to apsurdno, i jedni i drugi to isto pravo osporavaju Bošnjacima, a utemeljenje takvom svome stavu traže i "pronalaze" izvan jezika (Katičić 1992, 82; Brborić 2003, 15 i dr.).

7. Srpski jezik i hrvatski jezik, otprije standardnojezički oblikovani kao posebne varijante zajedničkog standarda a u funkciji nacionalnih jezika svojih nosilaca, nastavili su se uobličavati u okvirima svoga dvodržavnog nacionalnog teritorija, kako primarno tako i sekundarno etničkog, a u skladu ne samo s komunikacijskim i kulturnim potrebama svoga etnosa nego, mnogo više, u suglasju s potrebama i zahtjevima aktuelne politike. U nastojanju da se što prije i što transparentnije udalje jedni od drugih, ne samo da su se u standardnojezičkoj preoblici, i imena, i norme, vidno naglašavale već poznate srpsko-hrvatske jezičke razlike nego su one i usiljeno uvećavane. To je mnoge korisnike srpskog i hrvatskog jezika, u Bosni i Hercegovini posebno, ne samo zbunjivalo nego im vlastiti jezik činilo tudim (srpska ekavština, npr.) ili nerazumljivim (hrvatski novogovor, npr.). Njihove spontane reakcije na takvo stanje standardnojezičke norme pomoglo je u depolitiziranju govornog standarda, ali i u racionalnijem pristupu standardiziranju nacionalnog jezika kao polifunkcionalnog sredstva unutarnacionalnog sporazumijevanja. U ishitrenom, znatno više političkom nego lingvističkom međusobnom udaljavanju srpskog i hrvatskog standarda jednog od drugog u početku podvajanja išlo se znatno brže nego što je to uistinu bilo potrebno, što korisnici tih jezika nisu u cijelosti i brzo mogli usvojiti, ali se već danas, zahvaljujući upravo komunikacijskim potrebama taj "žurni" proces međusobnog normativno-diferencijalnog razgraničavanja usporio.

Bosanski jezik

8. Ako je hrvatski standardni jezik trebalo normativno približiti dvodržavnim korisnicima toga jezika, jer se oni neoficijelno osim štokavskim služe još i drugim dvama hrvatskim dijalektima (kajkavskim i čakavskim), a uz standardnu ijekavštinu znaju i za ikavsku i ekavsku zamjenu jata, te, isto tako, srpski jezički standard adaptirati nacionalnim potrebama teritorijalno i dijalekatski razuđenom srpskom narodu (Srbija s Vojvodinom i Kosovom, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, te Hrvatska), za korisnike standardnog bosanskog jezika, osim izmjene njegova imena, gotovo da i nije, u tom raskolu, trebalo vršiti druge značajnije korekcije u postojećoj normi bosansko-hercegovačkog standardnojezičkog izraza, na koji se bosanski jezik direktno naslanja. I nužne izmjene koje su se ticale bošnjačkih jezičkih specifičnosti lingvističke naravi (npr., upotreba glasa *h*) i psiholingvističke prirode (npr., brojniji i frekventniji orijentalizmi), nisu zalazile u jezičku strukturu niti u postojeći gramatički sistem. Njegova konjunktiva norma (koja prihvata standardnojezički paralelizam, i jedno – i

drugo, a ne ili jedno ili drugo) korisnicima bosanskog jezika bila je oduvijek bliska. Brojne višestrukosti, od kojih se uglavnom najčešće samo jedan lik upotrebljavao i upotrebljava u srpskom, a drugi u hrvatskom jeziku, bile su i ostale bh. svakodnevice.

9. Bosanski jezik je u vrijeme st. jezičkog raskola objektivno bio u boljem položaju od druga dva. Imao je jednodržavne tronacionalne govornike, međusobno izmiješane i jezički i kulturološki svikle na jezičke višestrukosti (Rječnik 1979). Ranija u Hrvatskoj i Srbiji više apstraktna standardnojezička norma bila je i ostala najčešće konkretna bh. jezička praksa. Današnji korisnici bosanskog jezika, uglavnom Bošnjaci, jer su ga se druga dva naroda zarad svojih nacionalnih standarda odrekla, uz neznatne izmjene koje su se odnosile najviše na bošnjačka standardnojezička obilježja (ranijom normom marginalizirana ili ignorisana) i izmjenu naziva jezika (Lehfeldt 2003, 148), mogli su se i dalje postojećim normativima, do donošenja novih, sasvim dobro poslužiti. No ni među Bošnjacima standardni jezik, čini se, nije uvijek bio sam sebi cilj. Da jeste, današnja norma bosanskog jezika objektivno bi bila mnogo bliža predratnoj, bosanskohercegovačkoj, nego onoj propisanoj, bošnjačkoj, o koju se upravo oni radi kojih je i pisana, oglašuju.

10. Ratna politika nije mimoišla ni bosanski jezik. Umjesto jednostavnije adaptacije i u našem jeziku prihvatilo se nove kreacije. Ishitrena i ne samo pravopisna rješenja otežala su pisano sporazumijevanje na bosanskom jeziku. Kao njegova temeljna obilježja naspram druga dva isticana su upravo ona po kojima on i nije bio bosanski – pre naglašeno je prisustvo orijentalizama (Kasumović 1996; Jahić 1999; Jahić – Ništović 2001), a vidna je i njegova prohrvatska orijentacija (Halilović 1996; Jahić – Halilović – Palić, 2001) i destandardizacija - previše se oslanjao na ruralne govore i zalazio među arhaizme, te je takva njegova orijentacija podijelila bošnjački narod (Riđanović 2003), a ostalima (nebošnjacima) ponudila izobilje elemenata za razložnu kritiku: “Bošnjački je pravopis za sada u praksi posve neodređena, samo ‘misaona’ kategorija. U pisanoj praksi vlada posvemašnja razroznost i potpuni nered, iako su već izašli neki gramatički, rječnički i pravopisni priručnici.” (Brozović 2003, 50)

11. Razloge ovako nepovoljnog stanju po bosanski jezik i njegove korisnike ne treba tražiti u jeziku samom. Po prirodi svojoj on je, i bez bitnijih normativnih intervencija, dakako uz nužno i permanentno inoviranje leksičkog fonda, što je, uostalom, potreba i obaveza svih standardnih jezika, sistemski i strukturno oduvijek bio osposobljen da bude jedan od ravnopravnih sudionika slavenske standardnojezičke zajednice. Razlozi njegova normativnog zaostajanja, koje ne prati i njegovu funkcionalnost, posljedica su brojnih činilaca izvanjezičke naravi (Valjevac 2001). Korisnici bosanskog jezika, čije je ime među svima neupitno, uglavnom danas slijede raniju individualnim potrebama svakog od njih inoviranu normu, a propisana je dosljednija u književnomjetničkom i vjerskom jezičkom stilu, što bosanskom jeziku pripisuje dodatnu islamsku konotaciju, a nebošnjake, premda se rado služe svim onim zajedničkim bosanskim ezičkim sredstvima, udaljava od naziva bosanski jezik. Iako je u ostalim funkcionalnim stilovima bosanskog jezika ova njegova markantna crta gotovo neutralisana, u funkciji je drugačiji leksički registar, bosanski se jezik počinje

simbolički izjednačavati sa bošnjačkim. Bošnjaci ga ipak ne doživljavaju samo svojim i ne pristaju na izmjenu njegova imena. Ono nije ni u općebosanskoj ni u bošnjačkoj jezičkoj tradiciji utemeljeno, premda joj nije i nepoznato (Stančić 1991).

12. Iako razlozi osporavanja bosanskog jezika više govore o njegovim osporavateljima nego o onome što se osporava, radi cjelovitijeg sagledavanja naše složene sociolingvističke problematike potrebno je ukazati i na njih. Po mišljenju B. Brborića, a ono nije usamljeno ni među srpskim ni među hrvatskim lingvistima, naziv bosanskog jezika, koji se u biti i najviše osporava, jeste u tome što on ima eksponirane "velikobošnjačke državne tendencije", jer su njegovi govornici "muslimani / Muslimani / Bošnjaci", kako ih on u jednom svom tekstu imenuje, zarad takvih političkih težnji skloni "da privremeno žrtvuju svoj novouspostavljeni etno-jezički identitet zarad 'osvajanja' državnog identiteta, koji se u spoljnom svetu, preko neodrživog 'nadracionalnog' naziva 'bosanski jezik', želi poistovetiti s njihovim 'velikodržavnim' ambicijama". (Brborić I 2001, 57). Slično ovome govori i D. Brozović: "Nazivajući bošnjački jezik bosanskim nesumnjivo se sugerira da je bošnjački jezik u samoj državi 'ravnopravniji' od druga dva zakonski i ustavno ravnopravna jezika. Je li korisno i pametno zanemariti tu činjenicu? Čini se ipak da se ona sustavno zanemaruje, iako je očito da zbog nje nastaju posve suvišni nesporednici. Kao da nema dovoljno onih koji se ovako ili onako temelje na nečem konkretnome, bilo opravdano ili ne." (Brozović 2003, 50). Sličnih je razloga navedeno u različitim tekstovima i nekih drugih srpskih i hrvatskih lingvista (Jezik i demokratizacija 2001; Bosanski – hrvatski – srpski, Aktuelna pitanja jezika Bošnjaka, Hrvata, Srba i Crnogoraca 2003).

13. I pored osporavanja njegova imena, bosanski jezik je i lingvistički i geografski (utemeljen je na svojim autohtonim i autentičnim narodnim govorima i svi se ostvaruju na bh. tlu) nesporno bosanski, tačnije – bosanskohercegovački jezik. Zato je njegov naziv, i otprije tim dvama činjenicama motivisan, a danas ponovo njima aktueliziran, imanentan sadržaju koji se njime pokriva. Tim prije što u organskim idiomima na kojima se on temelji ne postoji vidna etnička diferencijacija koja bi ometala i onemogućavala međusobno sporazumijevanje raznonacionalnih korisnika bosanskog jezika. Etnička diferencijacija narodnih govora i standardnojezičkih pojava na njima utemeljenih sekundarne je naravi (Jahić 1990). Kako konstatuje Stojan Vrljić: "Na sceni (je) pravilo većine. Ako su u entitetu, općini ili školi (ili na fakultetu) u većini Hrvati onda se tu govori hrvatski, ako su u većini Srbi onda se govori srpski a ako su u većini Bošnjaci onda se tu govori bošnjački (bosanski, N.V.)." (Vrljić 2001, 164) Vrljić, čini se, ne smatra da je takvo stanje dobro. "Svakako," kaže on, "da bi se ovakvo rješenje moglo smatrati upitnim jer ne štiti manjinu, a zaštita prava manjine je upravo temelj demokracije. Međutim, ovakvo jezično rješenje u Bosni i Hercegovini, je u praksi sve dok se ne pojavi neko novo, bolje rješenje." (Vrljić 2001, 164) Očigledno je, po mišljenju zastupnika nacionalne jezičke politike u Bosni i Hercegovini, adekvatnije rješenje od postojećeg i teritorijalna standardnojezička posebnost. Premda ni ona nije neizvodiva, takva bi podjela bila u suprotnosti sa dosadašnjom bh. standardnojezičkom

praksom i ona bi neposredno ugrožavala bh. teritorijalni integritet. Svaka jezička podjela te naravi vodila bi neposredno u disoluciju države.

14. Savremeni bosanski jezik svoje utemeljenje više ne nalazi samo u govorima istočnohercegovačkog tipa, nego podjednako i u svima drugima, kako hercegovačkim tako i u bosanskim govorima, a u skladu s potrebama svojih zasada dominantno bošnjačkih korisnika. Iako se u sadašnjoj bosanskoj standardnojezičkoj normi ne ostavlja mnogo prostora za specifičnosti hrvatskog i srpskog standardnojezičkog izraza u ovoj multinacionalnoj sociokulturnoj sredini i stoga se bosanskom jeziku može štošta prigovoriti, teoretski se ne negira pravo hrvatskog i srpskog naroda u BiH da bosanski jezik smatraju i svojim standardom. To se opravdava činjenicom da su hrvatski jezik i srpski jezik u Bosni i Hercegovini ravnopravni standardi sa bosanskim jezikom, te se bosanski Hrvati i bosanski Srbi u specifičnim situacijama, kad u bosanskim normativima ne nalaze odgovarajuće rješenje, mogu poslužiti i svojim nacionalnim standardnojezičkim normativima. Premda je teoretski otvoren za sve Bosance, bosanski jezik, čiju su normu (pre)oblikovali Bošnjaci, prioritet daje osobenostima svoga jezičkog izraza i prilagođen je njemu.

15. Na nivou organskih idioma diferencijalne pojave etničke provenijencije podređene su teritorijalnim. Osim toga one nisu ni takvog obima ni takvog dometa da bi se moglo govoriti o posebnim etničkim narodnim govorima u Bosni i Hercegovini, premda se u našoj dijalektologiji govori o bošnjačkim, hrvatskim i srpskim narodnim govorima. Pri tome se oni ipak ne ravnaju prema nacionalnoj nego prema vjerskoj pripadnosti svojih govornika. Bošnjački su govori isto što i govori bosanskih muslimana, hrvatski su govori bosanskih katolika, a srpski – govori bosanskih pravoslavaca. Svi su oni, bez obzira na neke evidentne razlikovne govorne crte kulturološke provenijencije, ne samo međusobno formalno povezani bosanskim govornim vrijednostima nego se upravo po njima razlikuju od istonacionalnih / istovjerskih govora u susjednim državama. Sa psiholingvističkog i sociolingvističkog stanovišta, međutim, vrijednosni vid jezika (Katičić 1992) za koji se emotivno vezuju njegovi korisnici ne samo da nije nebitan nego se na njemu temelje i aktuelne standardnojezičke politike, odnosno bh. standardnojezička disolucija. Bosanski Hrvati i bosanski Srbi svoj su standardni jezik identifikovali s nacionalnom posebnošću, a Bošnjaci s teritorijalnom. Dva različita polazišta, međusobno nepomirljiva, ugrađena su ne samo u nazive naših jezika nego i u njihovu normu. Formalno-pravno tri jezika, i pored različite standardnojezičke norme, na planu govorne komunikacije ostvaruju se u skladu s ranijom praksom i bh. standardnojezičkom tradicijom. Govoreni standard pokazuje mnogo više sličnosti negoli razlika i u pravilu ne slijedi propisanu normu, ni u jednom jeziku, ni u jednom narodu.

16. Na svim nivoima jezičke strukture bosanski jezik je utemeljen na bh. dijalekatskom kompleksu, lingvističko-geografskom određenju bosanskih narodnih govora. Pojam se u Bosni i Hercegovini počeo upotrebljavati sedamdesetih godina prošlog stoljeća – zasnivanjem naučnoistraživačkog projekta “*Bosanskohercegovački dijalekatski kompleks – sinhronijska deskripcija i odnos prema standardnojezičkoj normi*” u Institutu za jezik u Sarajevu. Od tada je čest u bh. dijalektološkoj literaturi.

Novija dijalektološka istraživanja bh. govora potvrdila su da bh. dijalekatski kompleks u cijelosti pripada štokavskom narječju i da se upravo na ovom govornom području susreću, dodiruju i prepliću dva tipa štokavštine, istočnije i progresivnije i zapadnije i arhaičnije, stvarajući osobene bosanske govore. U njima osim dominantnih novoštokavskih govornih obilježja u tragovima nailazimo i na neke arhaičnije govorne crte.

17. Dosadašnja zajednička norma oslanjala se, kad su u pitanju ijekavski govori, a svi su bh. standardi takve prirode, na ijekavskoštokavske govore istočnohercegovačkog (južnog) tipa. Nakon standardnojezičke disolucije svaki novi jezik normativno se prilagođava potrebama svojih korisnika. Tako i bosanski jezik. Iako i ranije, pod imenom bh. standardnojezički izraz, utemeljen na vlastitoj dijalekatskoj bazi, pisanoj i govornoj tradiciji i praksi, bosanski jezik je normativno trebao popuniti prazninu koja se osjećala kad je u pitanju bošnjački standardnojezički izraz, njegova govorna i pisana praksa. Bez stvarne potrebe da se u preoblikovanju norme napušta ranija praksa, u glavnim crtama zadržano je postojeće stanje, a inovacije ugrađene u bosanske oskudne normative svoje su utemeljenje pronašle u ostalim, prije svega bošnjačkim govorima (npr.: *mah*, *zamah*, *mahati* ali *promaja*; *vihor* ali *vijoriti* itd., ali i *hlupati*, *hudovac* i sl., što ni među Bošnjacima nije naišlo na dobar prijem). Novom je normom trebalo ispraviti propuste, osobenosti bošnjačkog jezičkog izraza, ranije marginalizirane ili sasvim ignorisane, standardnojezički afirmisati, ali se, u okolnostima u kojima se to činilo, očigledno pretjerivalo. Nema ni jedne današnje bosanske standardnojezičke osobine a da ona svoje utemeljenje ne nalazi u svojim govorima, takve su i gore pomenute. Dakako, ikavizam i šćakavizam pri tome, iako markantna obilježja znatnog dijela BiH, i dalje ostaju samo bh. dijalekatska obilježja. Izvan standardnojezičke norme, dakako, ostala su i brojna druga obilježja naših govora koja brojnošću pojava, te njihovom frekvencijom i distribucijom i ne zaslužuju standardnojezički status, a neke su, premda normativno zanimljive, ostale normativno neprimijećene (npr., zamjena kratkog *jata* u bošnjačkom produženom izgovoru tipa *griješnik*, *riječnik*, *ogrijev* i sl.) Za bilo kakve radikalnije inovacije u bosanskom jeziku, međutim, danas je isuviše kasno. I one ponudene teško da će opstati. (Radovanović 2003).

18. Na **prozodijskom nivou** bosanski jezik se odlikuje tonskim četveroakcentnatskim novoštokavskim sistemom (` , ´ , " , ^) s pomičnim akcentima i postakcentnatskim kvantitetom (~), što su prozodijska obilježja glavnine bh. narodnih govora. Izvan ovoga, međutim, u bh. govorima nailazimo i starijih neprenesenih silaznih akcenata (*dirèkt*, *komadànt*, *tamàm*; *televìzija*, *završètàkà*, *kopàč*, *vodè*, *hùti* i sl. – Valjevac 1983, 298-300; Jahić 2003, 181; Valjevac 2003, 45-46), rjede na tragove akuta (*čùvā*, *rādī* i sl. – Baotić 1979, 228; Peco 1982, 29; Brozović 1985, 174; Valjevac 2002, 72), čak i na tragove starog kratkog akcenta (*cùra*, *iètkà*, *stòka* i sl. – Valjevac 2002, 257). Pravila distribucije pojedinih akcenata ne dopuštaju, osim izuzetno, silazne akcente van inicijalne pozicije u riječi. U standardnom govoru, međutim, pojave te naravi su, uprkos propisanoj normi, sve prisutnije a nepreneseni akcenti silazne intonacije gotovo neprimijećena standardnojezička praksa (*maturànt*, *diverzànti*, *izuzètan*, *inovàtor*, *radijàtor*, *podàtàkà* i sl.) (Riđanović 2003, 21). Iako je u pravilu na istim principima zasnovan i prozodijski sistem hrvatskog jezika, na jednoj, i srpskog jezika, na drugoj

strani, po specifično bh. distribuciji akcenatskih tipova, te po brojnosti i raznovrsnosti akcenatskih alternacija u bh. narodnim govorima, svi bh. standardni jezici zajedno čine manje-više ujednačen prozodijski standardnojezički kompleks. (Valjevac 2003) Hrvatski jezik i srpski jezik u Bosni i Hercegovini prozodijski su mnogo bliži bosanskom, negoli tim jezicima izvan BiH. Premda bi se moglo govoriti i o njihovoj varijantnosti naspram bosanskog jezika, podjednako kao i o njihovoj varijantnosti unutar svojih nacionalnih standarda, zasada se tako rijetko promatraju.

19. Fonetika i fonologija bosanskog jezika ne razlikuje se od one u hrvatskom i srpskom jeziku. Ni na fonetsko-fonološkom nivou u bosanskom jeziku nema pojava koje ne nalazimo i u bh. narodnim govorima.

– **Vokalski sistem** čini pet vokala (*i, e, a, o, u*) koji mogu biti dugi ili kratki i nosioci akcenta, što dodatno multiplicira njihovu distinktivnu fonološku vrijednost, i vokalno *r* (*ṛ*), takođe dugo i kratko. To su manje-više i obilježja bh. narodnih govora, premda se u njima u funkciji vokala, osobito nakon redukcije koga glasa, nađu i još neki glasovi (*klišnca, pocrnla, stolca, gulti* – Jahić 2003, 61; Vujičić 1985, 48). Alofonske vrijednosti naših vokala, premda manje-više poznate u svakom bh. govoru, koje se prenose i u naše standarde, nisu takvog dometa i frekvencije da ugrožavaju standardnojezički vokalski sistem. Bogata bh. dijalektološka građa, samo parcijalno obrađena u objavljenim dijalektološkim studijama (BHDZb) i drugim sličnim radovima, ukazuje na relativno stabilan bh. vokalski sistem. Odstupanja se odnose na izrazitije zatvaranje nekih vokala, posebno dugoga *a* u susjedstvu sonanata (*drā^ogā, vld^oda*) te znatniju redukciju neaccentovanih kratkih samoglasnika (*Zēnca, Sārājvo*), među kojima po frekvenciji i distribuciji prednjači kratko *i*. Iako je bh. dijalekatska slika prethodnim ratom uveliko izmijenjena, u cjelini gledano *unutardržavna pomjeranja stanovništva na fonološkom nivou jezika* neće bitnije izmijeniti predratno jezičko stanje. Svi bh. govori primarno su teritorijalno a ne nacionalno markirani. Nacionalna diferencijacija među njima je sekundarne naravi (Jahić 1990).

– **Konsonantski sistem:** Slična je situacija između govora i norme i na ovom nivou jezičke strukture. No dvije su temeljne pojave u kojima je među njima nešto manji stepen podudarnosti. Jedna se odnosi na ujednačavanje afrikatskih parova *č/dž* i *ć/đ* u korist palatalnijeg para (*ć/đ*), a druga na frekvenciju i distribuciju glasa *h*. Ujednačavanje afrikata je izrazitije na zapadu (prenosi se i na govore izvan bh. granica) i u centralnobosanskim govorima, nego na istoku (dokle, opet, iz susjednih govora seže izoglosa *č ≠ ć*, odnosno *dž ≠ đ*). Nijedna pojava ne može se, međutim, uopćiti kao obilježje bilo koga govora jer svi poznaju sve, premda je ujednačavanje afrikata izrazitije u bošnjačkim i hrvatskim nego u srpskim narodnim govorima (Okuka 1983, 121; Petrović 1973, 179; Jahić 2002, 109; Valjevac 2002, 157-158 i dr.). Ujednačavanje afrikata, iako važna dijalekatska crta, a i ono teritorijalno markirano, nije obilježje ni jednog bh. standardnog jezika, ali jeste govorna osobina znatnog broja njihovih korisnika. Prešutno i otprije tolerisana pojava ujednačavanja afrikata se danas neoficijelno prihvata i u standardnojezičkoj komunikaciji, osobito na bosanskom i hrvatskom jeziku. 2) Druga pojava tiče se glasa *h*. Iako ga nalazimo u konsonantizmu sva tri bh. standardna jezika, bh. narodni govori u vezi s njegovom distribucijom,

gubljenjem ili zamjenjivanjem pokazuju međusobno izrazitije lingvo-etničke razlike. Glas *h* se dobro čuva u bošnjačkim narodnim govorima, dok je u drugim dvama sklon zamjenjivanju ili gubljenju, ali ni njima nije posve nepoznat. (BHDZB, knj. I-IX; Petrović 1973; Okuka 1983. i dr.) Bolje se čuva među hrvatskim nego među srpskim stanovništvom. Imaju ga sva tri bh. standardna jezika, ali je njegova distribucija i frekvencija uveliko odraz tendencija ispoljenih u bh. narodnim govorima. Kako je glas *h* najfrekventniji u bošnjačkim narodnim govorima, i u bosanskom standardu rijetko se izostavlja. Naprotiv: u njemu je vidno naglašena njegova simbolička funkcija. Premda je frekvencija glasa *h* u bosanskom jeziku u dobroj mjeri odraz jezičkih potreba korisnika bosanskog jezika, po njegovoj upotrebnoj i simboličkoj vrijednosti bosanski jezik se našao naspram druga dva zajedno. U ovim dvama jezicima česte su njegove zamjene glasovima *v* i/ili *j*, po ugledu na stanje u narodnim govorima.

20. **Morfologija:** Bogatstvo tvorbenih formi i oblika koje nude bh. narodni govori našlo je vidnog odraza i u bosanskoj standardnojezičkoj normi. Bosanski su narodni govori u tom smislu nepresušno izvorište, te su dvostrukosti, trostrukosti i višestrukosti tvorbeno-obličke naravi, opet teritorijalno više nego konfesionalno markirane, obilježja svih naših govora. Takvo je stanje ovdje sasvim prirodno jer je Bosna i Hercegovina onaj srednjojužnoslavenski govorni prostor u kome se istočnije i zapadnije jezičke crte susreću, prepliću, stoje jedna pored druge, međusobno se ujednačavaju ili potiru stvarajući pritom novu koja ih zamjenjuje. To tvorbeno-obličko bogatstvo bh. govora istovremeno je i bogatstvo bosanskog standardnog jezika, ali i stanovita smetnja u propisivanju njegove precizne standardnojezičke norme. U bh. kulturnim, društveno-političkim i standardnojezičkim uslovima takva norma, sve i da je propisana, nije ostvariva. Bosanski standardni jezik, tvorbeno i oblički bogat raznolikostima, i pored toga nije anarhičan jezik. Prije se može reći da je stilsko-semantički suptilno razuden. Samo izborom koga sufiksa u tvorbi ili promjeni riječi u bosanskom je jeziku moguće prenijeti više informacija nego što ih katkad prenose leksičke riječi u drugima. Upotrebom glagola na *-irati* ili *-isati* ili sufiksa *-lac* ili *-telj*, koji su naporedni u bosanskom jeziku, ili promjenom tipa *Mého – Méhē; Méhīn*, naspram promjene *Mého – Méha; Méhov* (Peco 1964³⁴; Jahić 2003, 175-176), danas standardna samo prva (!?), premda je i ova druga i pored toga još uvijek podjednako funkcionalna i frekventna, prenose se mnogo suptilnije informacije od gramatičke i leksičke poruke koje ove riječi same sobom nose. Nejednaka frekvencija različitih morfoloških oblika ili tvorbene forme riječi u različitim dijelovima Bosne i Hercegovine samo je potvrda da je sve u bh. narodnim govorima, baš kao i u standardnom jeziku, podređeno osnovnoj funkciji jezika – uspješnoj komunikaciji.

21. **Sintaksa:** Gotovo sve što u sintaksičkom smislu nalazimo i u hrvatskom i u srpskom standardnom jeziku nalazimo i u bosanskom. Bh. narodni govori nam nude čak i više od toga. Habitual – specifična bošnjačka govorna konstrukcija, neizostavna u bošnjačkim pričama (*mi bi dođi, oni bi reci; pa bi pjevaj, sviraj* i sl. – Baotić 1985, 358-359; Jahić 2003, 178-179. i dr.), ipak nije postao i bosansko standardnojezičko obilježje.

22. **Leksika:** Na leksičkom nivou bh. govori predstavljaju izuzetno kompleksan jezički sistem. Iako u njemu dominiraju izvorne riječi slavenskog porijekla, svi bh. narodni govori znaju i za podosta tudica različite provenijencije. Njihova pojava, distribucija i frekvencija odraz je burne bh. prošlosti. Među tudicama ovdje prednjače orijentalizmi, no oni nisu samo obilježje bošnjačkih narodnih govora. Svojevrsni su svima, ali su, s obzirom na orijentalno-islamsku bošnjačku kulturu i tradiciju, najbrojniji, najfrekventniji i najfunkcionalniji među Bošnjacima.

23. Bh. dijalekatski kompleks, teritorijalno i nacionalno razdužen no funkcionalno jedinstven, standardnojezičkim preoblikama i društvenim konvencijama u novijoj njegovoj historiji, od vremena oblikovanja zajedničkog bosansko-crnogorsko-hrvatsko-srpskog jezičkog standarda, najprije je uobličen u bh. standardnojezički izraz, potom u bosanski jezik. Premda je bosanski jezik standardni jezik Bošnjaka, svojom širokom i fleksibilnom normom on je otvoren za sve stanovnike Bosne i Hercegovine, i nocijski, i strukturno, i funkcionalno.

24. Hrvatski jezik i srpski jezik danas su sve više okrenuti afirmaciji razlikovnih nacionalnih vrijednosti, podređujući im ranije teritorijalno dijalekatsko zajedništvo. Za razliku od njih, bosanski jezik, uz oslonac na pisanu i usmenu književno-jezičku tradiciju, još uvijek se u znatnoj mjeri oslanja na narodne govore, na prostrani bh. dijalekatski kompleks. Premda je to njegova svojevrsna prednost za akceptiranje bosanskog standarda, pokazalo se da je postalo i njegova smetnja. Isuviše na narodne govore oslonjen, bosanski jezik je tako propisan upotrebljiviji u vjerskom i književno-umjetničkom stilu negoli u administrativno-pravnom, naučnom ili publicističkom, koji su zapravo i najfunkcionalniji. Stoga propisana bosanska norma zahtijeva što hitniju promjenu, dopunu i/ili ispravku propisanog. Ona je izraz i ogledalo ratnih previranja. Premda joj se ima šta i ne samo sa lingvističkog aspekta prigovoriti, teško da bi ijedan drugi jezik i ijedan drugi narod u takvim okolnostima i mogao ponuditi drugačije i bolje. A da treba i drugačije i bolje, u to uopće nema sumnje. To zahtijeva naša standardnojezička zbilja.

25. Bosanski jezik komunikacijski ujedinjuje ne samo teritorijalni razduženi bošnjački nego i cjelokupni bosanski narod, iako bosanski Hrvati imaju svoj hrvatski, a bosanski Srbi svoj srpski jezik. Bošnjaci su većinsko bh. stanovništvo. Nekada razasuti po Bosni i Hercegovini, danas su više svuda po svijetu. Pa ipak, iako desetkovani (Neweklowsky 2003, 163), oni su i danas dominantni sudionici svih njegovih dijalekata i govora. I stoga imaju razloga i potrebu da nose i da čuvaju ne samo svoj jezik nego i njegovo bosansko ime. Ima insinucija da Bošnjaci i nemaju svoj jezik: "Čini se da se izbjegava reći da bošnjački i hrvatski narodni govori predstavljaju jedan tip, a srpski drugi. Ako je uzrok tomu strah da se s hrvatske strane ne bi postavljali nekakvi 'zahtjevi', onda je takav strah neopravdan." (Brozović 2003, 49) Ali, zaboravlja se, pored ovih postoje i drugi bh. govori u kojima bošnjački i srpski govori predstavljaju drugi tip. Napokon, postoje i bošnjački govori drugačiji i od jednog i od drugog tipa. Upravo ta i takva raznolikost svebošnjačkih govornih tipova, koje s njima dijele čas Srbi (na istoku), čas Hrvati (na zapadu), i čini sve te raznolike bošnjačke govorne tipove bosanskim. Hrvatsko-srpske divergentne tendencije na račun bosanskog jezika i

bošnjačkog naroda nisu ni nove, a ni neočekivane (Brozović 1999; Kovačević 2001, 33-34; Remetić 2001, 45-54; Brborić 2001, 55-68 i dr.). Pa ipak, bilo pod svojim autentičnim (austroougarski period), ili pod tuđim mimikričnim imenom (srpskohrvatska / hrvatskosrpska faza; bh. standardnojezički izraz), bosanski jezik je opstajao, trajao i traje.

26. Za većinu slavista, i pored tri imena, obično naporedo datih abecednim redom s kosom crtom ili crticom između – *bosanski / hrvatski / srpski* odnosno *bosanski – hrvatski – srpski*, riječ je o jednom sociolingvistički raslojenom jeziku. Bošnjaci ga zovu *bosanskim*, Hrvati *hrvatskim* a Srbi *srpskim jezikom*. “Svein Monnesland je svojom gramatikom namijenjenom norveškim studentima (2002) pokazao da je moguće napisati zajedničku gramatiku za bosanski, hrvatski i srpski”, nedavno je napisao švedski slavista Svein Gustavsson (Gustavsson 2003, 57). Ne spore to ni domaći lingvisti, no protive se njihovoj/njegovoj jednostini. Prevodioci nam ipak nisu potrebni, no ipak ih u administrativno-pravnom stilu imamo. Razlike su u “prevodima” izvještačene, ali zadovoljavaju pravne odredbe da svi zakoni moraju imati identične verzije na sva tri bh. jezika. Konačno, pokazuje to govorna praksa, jezik i nije važan. Važno je njegovo ime. Ali, imperativne jezičke u Bosni i Hercegovini nisu samo hrvatske, niti samo srpske, jer bosanske i ne mogu biti. Gotovo da i ne primjećujemo, jer smo se već navikli, ali engleski jezik postaje naša svakodnevnica. Bosanski jezik, hrvatski jezik i srpski jezik, ne vodeći računa jedni o drugima, uskoro bi mogli postati samo folklorni jezici, a standardnojezičku zadaću prepustiti sve ekspanzivnijem engleskom. Tek tada bismo možda shvatili, svi zajedno, da smo izgubili i jezik, i domovinu, i sebe same.

27. I da zaključimo: Bosanski jezik, utemeljen na razudenom bh. dijalekatskom kompleksu, oduvijek je bio po specifičnoj bosanskoj prozodiji, brojnim jezičkim višestrukostima i mnoštvu tuđica različitog porijekla, među kojima su najbrojniji orijentalizami, i bez bosanskog imena prepoznatljiv. Stoga bosanski jezik, raniji bh. standardnojezički izraz, nije ni trebalo nasilno mijenjati (Čedić 2001, 11). Ako je u Hrvatskoj, na jednoj, i u Srbiji i Crnoj Gori, na drugoj strani, ranija fleksibilna norma i bila, manje (u Srbiji i Crnoj Gori) ili više (u Hrvatskoj), svojevrsna jezička prisila, a u Hrvatskoj jeste (Deklaracija, Šipka 2001, 158), ona je u bh. dijalekatskim i općenito sociolingvističkim okolnostima, u cjelini gledano, bila odraz najvećeg dijela istinskih standardnojezičkih potreba njenog stanovništva (Jahić 1991; Halilović 1991).

28. U Bosni i Hercegovini danas oficijelno naporedo stoje tri standardna jezika – *bosanski, hrvatski i srpski jezik*. *Hrvatski i srpski* nisu varijante *bosanskog*, premda bi to mogli biti, nego isti oni standardi kojima se služi u Hrvatskoj i u Srbiji. *Bosanski jezik*, za razliku od druga dva, ograničen je samo na Bosnu i Hercegovinu. Nesluhom ili, možda, i sluhom (?) bh. društveno-političke zajednice, ali i njegovih neposrednih korisnika, bosanski je jezik danas, nakon ratne euforije, na margini društvenih prioriteta. Ranija obimna naučna istraživanja bosansko-hercegovačkog dijalekatskog kompleksa, bogata književno-jezička baština i standardnojezičke potrebe, međutim, obavezuju nas da mu se svi zajedno vratimo, te *bosanski jezik*, kao i druga dva, znanstveno potkrijepimo i normativno osiguramo. Utemeljen na vlastitim govorima i

javnosti nedovoljno poznatoj književnojezičkoj tradiciji, on je zajednička baština bosanskog, no posebna briga bošnjačkog naroda.

LITERATURA

- 1. Baotić 1979:** Josip Baotić, *Akcentatski sistem sela Kostrča u Bosanskoj Posavini*, BHDZb, knj. II, Sarajevo, 1979, 161-267.
- BHS:** *Bosanski – hrvatski – srpski, Aktuelna pitanja jezika Bošnjaka, Hrvata, Srba i Crnogoraca*, Wiener slavistischer Almanach, Sonderband 57, Wien, 2003, 1-326.
- Brborić 2000:** Branislav Brborić, *O jezičkom raskolu*, Sociolingvistički ogledi I, CPL – Beograd, Prometej – Novi Sad, 2000, 1-474.
- Brborić 2001:** Branislav Brborić, *Trojezičnost i/ili jednojezičnost*, JID, 55-68.
- Brborić I 2001:** Branislav Brborić, *S jezika na jezik*, Sociolingvistički ogledi II, CPL – Beograd, Prometej – Novi Sad, 2001, 1-384.
- Brborić 2003:** Branislav Brborić, *Standardni jezik i jezički standard: Aktuelne perspektive*, BHS, 9-37.
- Brozović 1999:** Dalibor Brozović, *Odnos hrvatskoga i bosanskoga odnosno bošnjačkoga jezika*, Jezik 47, 1, 13-16, Zagreb, 1999.
- Brozović 2001:** Dalibor Brozović, *Lingvistički nazivi na srednjojužnoslavenskom području*, JID, 25-32.
- Brozović 2003:** Dalibor Brozović, *Genetsko lingvistički i sociolingvistički kriteriji u sistematizaciji južnoslavenskih idioma, s posebnim obzirom na Bosnu i Hercegovinu*, BHS, 45-52.
- Čedić 2001:** Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike bosanskog jezika*, Institut za jezik u Sarajevu, Priručnici 4, Sarajevo, 2001, 1-249.
- Gustavsson 2003:** Sven Gustavson, *O trima "srednjojužnoslavenskim" gramatikama*, BHS, 87-94.
- Halilović 1991:** Senahid Halilović, *Bosanski jezik*, Biblioteka Ključanin, Sarajevo, 1991.
- Halilović 1996:** Senahid Halilović, *Pravopis bosanskoga jezika*, Preporod, Bošnjačka zajednica kulture, Sarajevo, 1996.
- Halilović Sf. 1993:** Safet Halilović, *Restitucija Bosne*, Dom štampe, Zenica, 1993.
- Imamović 1997:** Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, Preporod, Bošnjačka zajednica kulture, Sarajevo, 1997.
- Jahić 1990:** Dževad Jahić, *Jezik, politika, nacija*, NIŠRO "Oslobođenje", Sarajevo, 1990.
- Jahić 1991:** Dževad Jahić, *Jezik bosanskih Muslimana*, Biblioteka Ključanin, Sarajevo, 1991.
- Jahić – Ništović 2001:** Dževad Jahić – Hazema Ništović, *Moj bosanski: Školski rječnik kulture izražavanja*, Dom štampe Zenica, 2001.
- JID:** *Jezik i demokratizacija*, zbornik radova, Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo, 2001.

- Juzbašić 1999:** Dževad Juzbašić, *Nacionalno-politički odnosi u Bosanskohercegovačkom saboru i jezičko pitanje (1910-1914)*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Odjeljenje društvenih nauka, Sarajevo 1999.
- Jurić-Kappel 2001:** *Neke jezičke posebnosti starije bosanske književnosti i njihov udio u standardizacionim procesima – Propuštene mogućnosti?*, JID, 137-148.
- Jurić-Kappel 2001:** *Bosanski ili bošnjački?*, BHS, 95-102.
- Kasumović 1996:** Ahmet Kasumović, *Šta Bošnjak misli kad kaže*, „Prava riječ“ Tuzla, Tuzla 1996.
- Katičić 1992:** Radoslav Katičić, *Novi jezikoslovni ogledi*, Školska knjiga, Zagreb, 1992.
- Kovačević 2001:** Miloš Kovačević, *Jedan ili tri jezika*, JID, 33-44.
- Lehfeldt 2003:** Wernwer Lehfeldt, *O stanju kodifikacije bosanskoga jezika*, Bosanski – hrvatski – srpski, BHS, 147-151.
- Neweklowsky 2003:** Gerhard Neweklowsky, *Tradicija i promjene u južnoslavenskim jezicima*, BHS, 161-178.
- Okuka 1983:** Miloš Okuka, *Govor Rame*, Svjetlost, Sarajevo, 1983.
- Peco 1964:** Asim Peco, *Govor istočne Hercegovine*, Srpski dijalektološki zbornik, knj. XIV, Beograd, 1964, 1-200.
- Peco 1982:** Asim Peco, *Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne*, BDZb, knj. III, Sarajevo 1982, 7-260.
- Petrović 1973:** Dr Dragoljub Petrović, *O govoru Zmijanja*, Matica srpska, Novi Sad, 1973.
- Radovanović 2001:** Milorad Radovanović, *Standardni jezik*, njegove varijante, subvarijante, i urbano-regionalne realizacije (raslojavanje i promovisanje) – sa bibliografijom, JID, 169-178.
- Remetić 2001:** Slobodan Remetić, *S jednog jezika na tri: premoć politike nad lingvistikom*, JID, 45-54.
- Ridanović 2003:** Midhat Ridanović, *Totalni promašaj*, TKD Šahinpašić, drugo izdanje, Sarajevo 2003.
- Rječnik 1979:** *Školski rječnik terminoloških višestrukosti*, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Priručnici 1, Sarajevo 1979.
- Stančić 1991:** Ljiljana Stančić, *Jezička politika i nominacija jezika u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave*, u knjizi: Miloš Okuka, Ljiljana Stančić, *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine*, Slavica Verlag Kovač – München, 1991, 99-119.
- Šator 2001:** Muhamed Šator, *Od Kallayevog monocentrizma do policentričnih jezičkih standarda*, JID, 149–162.
- Šipka 2001:** Milan Šipka, *Standardni jezik i nacionalni odnosi u Bosni i Hercegovini (1850 – 2000)*, Dokumenti, Institut za jezik u Sarajevu, Posebna izdanja, Knjiga 11, Sarajevo, 2001, 1-348.
- Valjevac 1983:** Naila Valjevac, *Govor visočkih muslimana* (akcenat i fonetika), BHDZb IV, Sarajevo, 1983, 230-354.
- Valjevac 2001:** Naila Valjevac, *Uloga psihičkih činilaca na (pre)oblikovanju standardnojezičke norme*, JID, 225-248.

- Valjevac 2002:** Naila Valjevac, *Govor u slivu Lašve*, BHDZb, knj. IX, Sarajevo, 2002.
- Valjevac 2003:** Naila Valjevac, *Bosanski standardni jezik i njegova prozodijska norma*, Bosanski – hrvatski – srpski, BHS, 303-323.
- Vrljić 2001:** Stojan Vrljić, *Jezična politika kao sredstvo usaglašavanja komunikativne i simboličke funkcije jezika u nacionalno nehomogenim zajednicama*, JID, Sarajevo, 2001, 163-167.

BOSNIAN – HERZEGOVINIAN DIALECT COMPLEX AND BOSNIAN STANDARD LANGUAGE

Summary

Officially, there are three standard languages in Bosnia and Herzegovina nowadays: *Bosnian*, *Croatian* and *Serbian*. *Croatian* and *Serbian* are not variants of *Bosnian* language, although it could be so, but they are the same standards used in Croatia and Serbia. In distinction from the other two, Bosnian language is limited only to Bosnia and Herzegovina. Due to “unfeeling”, or, maybe also “feeling” of BH socio-political community, as well as its direct consumers, today, after the war euphoria, Bosnian language stands at the margin of public priorities. However, former extensive scientific research in Bosnian-Herzegovinian dialect complex, rich literature and language heritage and standard language needs, oblige us all to return to the Bosnian language and, as it is the case with other two languages, give it a scientific background and standard security. Founded on its own speech and literature- and language tradition, not sufficiently known to the public, Bosnian language is a common heritage of Bosnian, but special care of Bosniak people.